

La paraula, una literatura d'acollida per a l'infant

Roser Ros i Vilanova
Doctora en Pedagogia, escriptora i narradora
Professora de Blanquerna
Presidenta de Tantàgora

I

*La paraula és com un segon bressol
per a l'infant i l'acull així
que neix. Els seus renous el gronxolen
i li encomanen assossec.*

La literatura oral per a les primeres edats, també anomenada petita literatura oral, està formada, al meu entendre, per tot un caramull de produccions verbals, també anomenades peces, filles de la llengua i la cultura que els han servit d'adob.

Donada la curta edat dels seus destinataris, l'adult les hi ofereix buscant el plaer de la comunicació (verbal i auditiva, però també corporal i gestual, cercant la col·laboració de tots els sentits), i ho fa amb ganes d'establir entre ambdós lligams durables i ocasions per arrelar-se a una cultura i a un grup o comunitat.

II

*Com el coc a la cuina
cerca els ingredients
més adequats per cuinar
el plat més saborós,
així en la parla, l'adult
busca les paraules
que millor expressen allò
que sent per un infant.*

Però ni el mot més dolç, ni el més sonor, ni el més expressiu i afectuós sabria transmetre a l'infant el sentiment que amaga el gest que acompanya la moixaina que li adreça l'adult si no li arribés amb l'embolcall de la literatura. La literatura, i especialment la poesia que tan present és dins les peces de la petita literatura oral, senten predilecció per jugar amb els mots de manera diferent a com ho fa el llenguatge quotidià.

Ella, la literatura sent debilitat per les paraules i les expressions que per la seva poeticitat es mostren especialment dotades per produir plaer, tant a l'emissor com al receptor.

III

*Cada llengua,
cada cultura i comunitat,
posseeix un nombre important de peces literàries.*

Anomenem repertori al conjunt de produccions verbals de la petita literatura oral. En formen part:

- les moixaines i jocs de falda, amb fórmula, etc.,
- les cançons de bressol, de tasca, per comptar, màgiques, amb argument, etc.
- els refranys, dites, endevinalles i entrebancallengües,
- les paraules que configuren un conte, juntament amb les seves inefables fórmules d'inici i de final i les que es troben al seu interior,
- les salutacions,
- la producció poètica.

Fent-ne ús, els homes i les dones de cada època, enriqueim aquest repertori i fins i tot hi fem aportacions. Algunes, queden restringides a l'àmbit familiar o veïnal; d'altres, en canvi, passen a formar part de ja ric i nombrós patrimoni col·lectiu.

IV

La petita literatura oral

La petita literatura s'ha guanyat merescudament el qualificatiu d'oral, doncs arriba al seu destinatari a través de la veu de l'emissor i, gairebé sempre, comptant amb la seva presència, sense intermediaris. *Las palabras de la literatura son las palabras que se pronuncian en la intimidad y, antes que nada, deben devolvernos el rostro de los que amamos.* ens recorda Gustavo Martín Garzo¹.

L'infant que té la fortuna de jugar amb dites, filles de la tradició; de créixer enmig de contes acabats de versionar o nous de trinca, pren contacte, sense adonar-se'n, amb la llengua literària, que si hem de creure de nou les paraules de Gustavo Martín Garzo, és una de les portes d'entrada a la lectura. "A llegir" – diu l'esmentat escriptor –, se n'aprèn amb les orelles.²

¹ Gustavo Martín Garzo, a l'entrevista a punt de ser publicada a la Revista Tantàgora n. 2.

² Gustavo Martín Garzo "Las pequeñas virtudes" a El País 17 d'octubre de 2005.

Els estudiosos han organitzat el nombrós material que forma la petita literatura oral, en dos grans grups, la petita literatura oral fixa i la mòbil.

La petita literatura oral fixa

En formen part: la poesia, el joc amb fórmula, el refrany, la dita, la cançó, el joc dansat, l'endevinalla, etc.

Els seus textos no accepten gaire variacions, car la capsa rítmica que els conté i els conforma s'encarrega de que se'n mantingui l'estructura, el ritme, la sonoritat.

En la seva transmissió hi juga una paper important la cantarella que hi posa qui se'n serveix.

La petita literatura oral mòbil

En formen part tota mena de contes, a l'interior dels quals, nogensmenys, no és improbable trobar-hi fórmules, cançonetes o altres petites peces d'origen oral que es mantenen força inalterables en el temps i l'espai de la narració.

Les paraules que s'usen per explicar un conte creixen i es multipliquen. s'esquitllen o es perden seguint la inspiració del que conta o les exigències del qui escolta.

V

Presència de petita literatura oral

La petita literatura oral es manté present en el quotidià dels infants, fins i tot, en els moments i els llocs més insospitats.

Escena 1: Poesia

Al jardí, tres germans i la seva cosina s'admiren de l'arribada d'una marieta i la saluden tot cantarellejant:

marieta vola, vola,
tu que portes camisola;
si m'ensenyas el camí del cel
et donaré pa i mel

La tia, amatent, diu, com aquell qui no vol la cosa, usant la mateixa cantarella de què s'ha servit els infants:

marieta vola vola,
amb la capa de setí,
l'enciam i l'escarola
et voldrien per robí.

L'escena s'ha repetit tantes vegades com ha aparegut una nova marieta, fins que els infants han après aquest poema de Miquel DescLOT³ com si es tractés d'una segona estrofa de la salutació inicial. Aviat les cantarellegen totes dues com si res, ignorants de la diferent naturalesa dels dos poemes, un de tradició oral fill de l'any tirurany, l'altre d'autor i contemporani.

Escena 2: Joc amb fórmula

Una dona, dues nenes dalt d'un tren cerquen distracció tot jugant a:

- Veig, veig
- Què veus?
- Una coqueta
- De quin color?
- De color, de color,,,

Mancada de destresa verbal o per mandra de parlar, la més menuda de la colla, intenta saltar-se els protocols parlats del joc cada vegada que li toca intervenir, i pretén dir a mitges la fórmula introductòria. La mare i la germana gran no li perdonen la frivolitat i s'afanyen a fer-la-hi repetir. A les palpentes, balucejant, la menuda acaba fent servir la fórmula fil per randa. Les tres viatgeres arriben al seu destí amb la tranquil·litat de l'objectiu acomplert. El joc no ha perdut gens el seu sentit.

Escena 3: Conte

Una mare jove a dalt de l'autobús desgrana davant dels ulls i dins de les orelles de la seva filleta de dos anys, el conte del Patufet. Mentre la nena gaudeix de la falda de sa mare, la dona li explica el conte. ho fa a bon ritme, amb una entonació expressiva, i a la velocitat adequada; acompanyen els seus mots una gestualitat continguda (no oblidem que som en un transport públic) però convincent, i també uns petits silencis, que contribueixen a donar solera a l'explicació. Tots aquests elements distreuen per complet la receptora, i fan que el trajecte en bus passi com una alenada d'aire. A poc a poc, la nena, convertida per poca estona en una fervent oient, es fa sensible a les connotacions que acompanyen la versió que li dedica la seva mare. (encara és aviat perquè sàpiga que tota recreació literària oral és una experiència irrepètible).

Per impossible que sembli, a l'interior d'un autobús, un escenari ben poc intimista, narradora i narració s'ha fos en un sol element. Fent ús de la paraula i el gest, canals a través dels quals s'efectua la comunicació poètica, la dona s'ha ficat dins el conte fins a formar-ne part indestruïble, creant així un espai de ficció.

³ Miquel DescLOT "Bestiolar de la Clara". Barcelona: Edelvives, 1992

VI

A tall de reflexió

La literatura en general, i per tant, també la petita literatura oral existeix, ja ho hem vist, per la seva capacitat de produir plaer, tant al qui l'emet com al qui la rep. Sense ella no ens seria permès compartir històries imaginades, ni podríem ser convidats a experimentar realitats fictícies, ni ens fóra possible caminar per paisatges inèdits.

Però aquest no és l'únic factor que ens fa triar la literatura com a companya. Ni tan sols és el seu costat plaent allò que ens manté al seu costat.

Qui sinó ella i la paraula que la fa real ens permet oferir un bressol fet de ficcions a l'infant de ve?

Qui sinó ella ens mostra que una història, una cançó, un poema duren més enllà del temps que triguem a comunicar-la?

Qui sinó ella ens ofereix la possibilitat d'emmarcar l'experiència, la nostra la dels altres, gràcies a les estructures narratives que ens permet desenvolupem?

Ningú com ella ensenya
a viure.

Per això n'ofereix unes bones dosis als infants.

R.R.V.
Desembre 2005

MOSTRA BIBLIOGRÀFICA

Petita literatura oral fixa

Poesia. Autors

- *M'ho ha dit el vent*
Albó, N.; Giralt, N
Barcelona:
• *Bestiolari de la Clara*
Desclot, M.; Jover, Ll.
Barcelona: Edelvives, 1992
- *Veus d'ocells*
Fonoll, C.
Barcelona: Lynx edicions, 2000, 2 v.
- *Espígol blau*
Manent, M., Martí, T.
Barcelona: Barcanova, 1997, sopa de llibres 21
- *Quina gana tinc!*
TEIXIDOR, E; FARRÉ, L
Barcelona: Cruïlla, 2005
- *Marina i Cavall de mar*
Xirinacs; O.; Balzola, A.
Barcelona: Barcanova, 1998, sopa de llibres 20

Poesia. Antologies

- *Recull de poemes per a petits i grans*
PUJOL, M.A.; ROIG, T.
Barcelona: Kairós,
• *Temps de poesia*
ROS, R.
Barcelona: Timun Mas, 2001

Moixaines i cançons de bressol

- *Moixaines d'infant*
ROS, R.
Barcelona: La Galera, 2003
- *Jo en sé una cançó per al meu nadó*
ROS, R.
Barcelona: Timun Mas, 200
- *A la sombra del olivo. (Magreb)*
Madrid: Kókinos, 2005
- *Baobab (Africa)*
Madrid: Kókinos, 2005
- *Cancionero infantil del Papagayo. Portugal y Brasil*
Madrid: Kókinos, 2005

Endevinalles

- *Fem música i juguem*
ALCOVERRO, C.; MARTIN, L; SOLÉ VENDRELL, C
Barcelona: Barcanova, col. El tresor de les endevinalles
- *Mira, mira i endevina.*
Molera, M.A.; ROSELL, G.
Amalgama. 2004.
- *L'enigma de les endevinalles*
ROS, R.
Barcelona: Timun Mas, 2003

Refranys

- *No hi ha any sense refrany*
ROS, R.
Barcelona: Timun Mas, 2003

Petita literatura oral mòbil: Llibres amb històries per explicar i compartir

- *L'Ernest*
LÉVY, D.; RAPAPORT, G.
Barcelona: Corimbo, 2000
- *Una cadira per a l'osset*
UMANSKY, K.; FISHER, Ch.
Barcelona: La Galera, 2005
- *I ara què ve?*
LOSANTOS, Cristina
Barcelona: La Galera, 2005
- *Verlioka*
PATACRÚA & MAGICOMORA
Barcelona: OQO, 2005
- *La gallina famolenca*
WARING, R / CHURCH, C.J
Barcelona: Joventut, 2003
- *Les primeres maduixes*
BRUHAC, Joseph; VOJTECH, Anne
Palma: José J. De Olañeta, 1994
- *La princesa del pèsol*
ANDERSEN, Hans Christian;
ODRIOZOLA, Elena
Barcelona: Barcanova, 2003
- *El que el llop li explica a la lluna*
SCUDERI, L.
Barcelona: Joventut, 2002
- *Vamos a cazar el oso*
OXEMBURY, H.
Barcelona: Joventut,